

MANİSA İLİNDE BİTKİSEL ÜRÜNLER İHRACATINDA KARŞILAŞILAN SORUNLAR VE ÇÖZÜM ÖNERİLERİ*

Şener UYSAL

Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü,
İşletme Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

ÖZ

Türkiye yıllık ihracat değeri son 10 yılda yaklaşık dört kat artarak 152 milyar dolara ulaşmıştır. Aynı dönemde Manisa ilinin yıllık ihracat değeri ise 10 kattan fazla artarak 4 milyar doların üzerine ulaşmıştır. İlde bulunan 429 ihracatçı firmanın büyük çoğunluğu, tarımsal ürünler işleyen firmalar, beyaz eşya ve elektronik malzeme üreten firmalardır.

Araştırmanın amacı, “Manisa ilinde bitkisel ürünlerin ihracatında karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri nelerdir?” problemine cevap aramaktır. Bunun için ürünleri işleyen işletmelerin ve ihracatını gerçekleştiren firmaların yetkilileri ile ihracat işlemlerinde görev alan kamu personelinden oluşan 51 kişinin görüşlerine başvurulmuştur. Araştırmada verilerin elde edilmesinde sıralı derecelendirme (ölçekleme) tekniği ile yapılandırılmış anket ve görüşme tekniği kullanılmıştır. İhracatla ilgili yetkililerin düşünceleri belirlenmiş, bitkisel ürünlerin ihracatında karşılaşılan sorunlara çözüm önerileri getirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Bitkisel ürünler ihracatı, ihracat sorunları ve çözüm önerileri, Manisa*

PROBLEMS FACED IN EXPORT OF VEGETATIVE PRODUCTS IN CITY OF MANİSA AND SOLUTION SUGGESTIONS

ABSTRACT

Turkey annual export amount increased 4 times in last 10 years and reached to 152 billion USD. At the same period the export amount of city of Manisa increased more than 10 times and exceeded 4 billion USD. Majority of the 429 exporter companies in the city are agricultural products processing companies and companies producing white goods and electronic materials.

The purpose of the study is to seek an answer to the question “What are the problems faced in the export of vegetative products in city of Manisa and what are the solution suggestions?” In order to achieve this, opinions of 51 people were asked consisting of responsible of the product processing facilities and exporter companies as

* Bu çalışma, 9-11 Mayıs 2013 tarihlerinde Celal Bayar Üniversitesi tarafından düzenlenen V. Yerel Ekonomiler Kongresi'nde sunulan bildirinin yeniden düzenlenmiş şeklidir.

well as state officials who are responsible from the export procedures. For obtaining data in the research, a survey configured by the serial rating (scaling) technique and interview technique was used. The ideas of officials about export were determined and solution suggestions were made for the problems faced in the export of the vegetative products.

Keywords: Export of vegetative products, Export problems and solution suggestions, Manisa

1. GİRİŞ

Bir ülkenin sanayileşmesi ile tarımın geliştirilmesi arasında çok sıkı ve doğru yönlü bir ilişki vardır. İktisadi kalkınmanın yolu sanayileşmeden geçmiş olsa da tarımın rolü göz ardı edilemez. Bugünün başlıca sanayileşmiş ülkeleri olan İngiltere, Almanya, ABD ve son olarak da Japonya'nın geçmiş deneyimleri, kalkınmada tarımın önemini açıklıkla ortaya koymaktadır. Kalkınma ekonomisi açısından tarımın sanayinin gelişimine yapacağı katkılar; tasarruf ve döviz kaynağı olması, piyasa yaratılması, gıda ve hammadde kaynağı ile işgücü kaynağı olması, sosyal etkileri olarak sıralanabilir. Tarımsal gelişmedeki amaç sanayileşmenin hızlandırılması olmalıdır. Az gelişmiş ülkeler için bir yandan tarımı geliştirici politikalar izlerken, diğer yandan da sanayiye ve sanayi ürünleri ihracatını artırıcı politikalar izlenmelidir (Seyidoğlu, 2003: 598,602).

Bitkisel ürünler üretimi ve ticaretinden yeterince gelir elde etme çalışmaları, tarımı geliştirici politikalar içerisinde yer alır. İstihdamdaki payının yüksekliği ve artan nüfusun sağlıklı bir şekilde beslenmesi gerekliliği Türkiye için bitkisel üretimin önemini daha da artırmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) sınıflamasına göre bitkisel üretim alanları, çayır ve meralar hariç tahıllar ve diğer bitkisel ürünler, sebze ve meyve alanları ile nadasa ayrılan alanlardan oluşur. Türkiye'nin bitkisel üretim alanları yaklaşık 24 milyon ha'dır ve 200 milyar TL toplam tarımsal üretim değerinin 88 milyar TL'si bitkisel üretim alanlarından karşılır. Türkiye gayrisafi yurt içi hasıla değerinin % 7,7'sine karşılık gelen 108,8 milyar TL tarım, avcılık ve ormancılık faaliyetlerinden elde edilmektedir. Buna karşın istihdamda tarımın payı, 6 milyon kişi ile % 24,6 oranındadır (TÜİK Temel İstatistikler 2012, www.tuik.gov.tr).

Tarımın istihdamdaki yüksek payı nedeniyle bitkisel ürün ihracatında yaşanan sorunlar, doğrudan bitkisel üretimi, üreticiyi ve ülke ekonomisini olumsuz etkilemektedir. Bu çalışmada Manisa ilinde bitkisel ürünlerin ihracatında karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerilerinin neler olduğu incelenmiştir.

2. TÜRKİYE BİTKİSEL ÜRÜNLER VE İHRACATINDAKİ GELİŞMELER

Tarım, doğal kaynakları uygun girdilerle birlikte kullanarak yapılan her türlü üretim, yetiştirme, işleme ve pazarlama faaliyetleridir. Bitkisel üretim ise bitkisel orijinli, işlem görmemiş veya basit bir işlemde geçmiş, bitki tanımına

girmeyen ürünlerin üretilmesi olarak tanımlanabilir. Tarımsal işletmeler, tarımsal ürünlerin üretimi faaliyeti yanında işleme, depolama, muhafaza ve pazarlamaya yönelik faaliyetlerde bulunur (5488 Sayılı Tarım Kanunu, 2006; 5996 Sayılı Kanun 2010).

Tarımsal işletmelerin üzerinde faaliyet gösterdiği tarım alanları Türkiye’de son yirmi yıllık süreçte 4 milyon ha azalmıştır. En fazla azalış 3,4 milyon ha ile ekilen alanlarda görülür. 1990 yılında 27,8 milyon ha iken 2012 yılında 23,7 milyon ha’ya düşen tarım alanlarının % 65’ini ekilen alanlar oluşturur. Nadasa ayrılan alanların oranı % 18’dir. Geriye kalan %17 oranındaki yaklaşık 4 milyon ha ise sebze ve meyvelik alanlarıdır (Tablo 1).

Tablo 1: Türkiye’de tarım alanları

Tarım Alanları	1990		2000		2008		2009		2010		2011		2012	
	(Bin ha)	%	(Bin ha)	%	(Bin ha)	%	(Bin ha)	%	(Bin ha)	%	(Bin ha)	%	(Bin ha)	%
Ekilen alan	18.868	67,7	18.207	69	16.460	67,2	16.217	66,8	16.333	66,8	15.692	66,5	15.464	65
Nadas	5.324	19,1	4826	18,3	4.259	17,4	4.323	17,8	4.249	17,4	4.017	17	4.286	18
Sebze Bahçesi	635	2,3	793	3	836	3,4	811	3,3	802	3,3	810	3,5	827	3,5
Meyve, bağ ve zeytin alanı	3.029	10,9	2.553	9,7	2.950	12	2.943	12,1	3.053	12,5	3.091	13	3.213	13,5
Toplam	27.856	100	26.379	100	24.505	100	24.294	100	24.437	100	23.610	100	23.790	100

Kaynak: TÜİK Tarım İstatistikleri Özeti, 2010; TÜİK Temel İstatistikler 2012, www.tuik.gov.tr.

Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığının (GTHB) Çiftçi Kayıt Sistemine kayıtlı bitkisel üretim alanı 15,2 milyon ha, kayıtlı çiftçi sayısı ise 2,3 milyon kişidir. Bitkisel ürün yetiştiren üreticilerin 1,4 milyonu buğday yetiştiricisidir. Türkiye’nin Dünya üretiminde ilk sırada yer alan bitkisel ürünleri, üretim miktarı ve dünya üretimindeki oranı sırasıyla şöyledir; fındık 430.000 ton ve %66, haşhaş(tohum) 34.000 ton ve %35, incir 254.000 ton ve %24, kiraz 417.000 ton ve %19, kayısı 450.000 ton ve %13’tür. Çekirdeksiz kuru üzüm üretiminde bazı yıllarda Dünya birincisi olan Türkiye’de, 2011 yılında 248.000 ton çekirdeksiz kuru üzüm üretilmiş ve bu miktar 829.000 ton olan Dünya çekirdeksiz kuru üzüm üretiminin % 30’udur. Türkiye, 25,8 milyon tonluk yaş sebze üretimi ile dünya sıralamasında 4. sırada yer almakta ve Dünya yaş sebze üretiminin %2,7’sini karşılamaktadır. Yaş meyve üretiminde ise Türkiye yaklaşık 14,2 milyon tonla dünya sıralamasında 10. sırada yer almakta ve küresel üretimden % 2,3 oranında pay almaktadır (GTHB Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü Faaliyetleri, 2013; Ekonomi Bakanlığı Sektör Raporları, 2012)

Çekirdeksiz kuru üzüm, fındık, zeytinyağı gibi bazı bitkisel ürünler, geçmişten günümüze ihracatta önemini korumuştur. Yirminci yüzyılın

başlarında Osmanlı Devletinin ihraç malları el dokuması halılar, kilimler, tütün, üzüm, incir, ham ipek, fındık, zeytinyağı gibi ürünlerden, ithalatın yarısından fazlası ise pamuklu ve yünlü tekstil ürünlerinden oluşuyordu. Yeni Cumhuriyet'in ekonomi ve dış ticaret politikalarında köklü değişikliklere gitmesi, 1929 yılında ithalatta gümrük vergisi uygulama hakkının doğması ve 1929 Dünya Ekonomik krizi, korumacı bir dış ticaret politikasına neden olmuştur. Yüksek gümrük tarifeleriyle devletin ekonomiye hakimiyeti ikinci Dünya Savaşı yıllarında daha da artmıştır. 1957 yılında 345 milyon dolar seviyesine kadar yükselen ihracatın % 70 kadarını tarımsal mallar oluşturur. Belli başlı ihraç ürünlerimiz, tütün, fındık, kuru meyveler, pamuk ve tahıl gibi tarımsal ürünlerdir. 1980 yılına gelinceye kadar Türkiye'de hükümetlerin ihracata yeterince önem vermiş olduklarını söylemek güçtür. 1980'li yılların ortasında yabancı sermayeyi çekmek ve teknoloji transferi sağlamak ve sanayi ürünlerinin ihracatını arttırmak amacıyla "serbest bölge"ler kurulması gündeme gelmiştir. İhracatta önemli artışlar gerçekleşmiş ve ihracatın ürün bileşimi büyük oranda değişmiştir. İhracatımız içinde tarım ürünlerinin payı hızla gerilerken sanayi mallarının payı önemli ölçüde artmıştır. Sanayi ürünlerinin toplam ihracat içindeki payı 1990 yılına gelindiğinde % 80'e, 2000 yılında % 91,2'e ulaşmıştır. Son yıllarda ihracat bir yandan miktar olarak artarken, bileşiminde de değişmiş, katma değeri yüksek otomotiv, elektrik-elektronik ve makine imalatı gibi sektörlerin payları yükselmiştir (Karafakioğlu, 2010:16-20; Özcan H. Avni., "Dünden Bugüne Dış Ticaretimizdeki Gelişmeler").

2012 yılında tarım ürünlerinin ihracat içindeki payı % 12,6 (19,16 milyar dolar), madencilik ürünlerinin payı % 2,8 (4,18 milyar dolar), sanayi ürünlerinin payı % 75,3 (114,37 milyar dolar) olmuştur. İhracatçı birliklerinin kaydından muaf ihracat payı ise % 9,3 (14,15 milyar dolar) ile oldukça yüksek bir seviyededir (Türkiye İhracatçılar Meclisi, 2012).

Tablo 2'de görüleceği gibi; son on yıllık süreçte Türkiye'nin ihracat değeri yaklaşık olarak dört kat artmıştır. 2002 yılında 36 milyar dolar olan ihracat değeri, 2012 yılında 152,5 milyar dolara ulaşmıştır. Aynı dönem içerisinde ithalat değerinde artış ise 4,5 kat olmuş, 51 milyar dolardan 236,5 milyar dolara ulaşmıştır. 2002-2012 yılları arasında ihracatın ithalatı karşılama oranı ise % 56 ile % 72 arasında seyretmiştir. 152,5 milyar dolar olan 2012 yılı ihracatının ekonomik faaliyetlere göre dağılımı; 143 milyar dolar imalat, 5,2 milyar dolar tarım ve ormancılık, 190 milyon dolar balıkçılık, 3,2 milyar dolar madencilik ve taşocakları, 534 milyon toptan ve perakende ticaret, 376 milyon dolar diğerleri şeklindedir.

Tablo 2: 2002-2012 Yılları Türkiye dış ticareti

Yıl	İhracat			İthalat			İhracatın İthalatı Karşılama Oranı %
	Değer (Bin \$)	Değişim %	Tarımsal İhracatın Toplam İhracat İçindeki Payı (%)	Değer (Bin \$)	Değişim %	Tarımsal İthalatın Toplam İthalat İçindeki Payı (%)	
2002	36.059.089	15,1	4,87	51.553.797	24,5	3,30	69,9
2003	47.252.836	31,0	4,49	69.339.692	34,5	3,66	68,1
2004	63.167.153	33,7	4,02	97.539.766	40,7	2,83	64,8
2005	73.476.408	16,3	4,53	116.774.151	19,7	2,40	62,9
2006	85.534.676	16,4	4,07	139.576.174	19,5	2,08	61,3
2007	107.271.750	25,4	3,47	170.062.715	21,8	2,73	63,1
2008	132.027.196	23,1	2,98	201.963.574	18,8	3,16	65,4
2009	102.142.613	-22,6	4,26	140.928.421	-30,2	3,26	72,5
2010	113.883.219	11,5	4,33	185.544.332	31,7	3,48	61,4
2011	134.906.869	18,5	3,83	240.841.676	29,8	3,69	56,0
2012	152.536.653	13,1	3,40	236.544.494	-1,8	3,15	64,5

Kaynak: TÜİK Haber Bülteni, Şubat 2013; <http://tuikapp.tuik.gov.tr>.

Son 10 yıl içerisinde Türkiye'nin tarım ve ormancılık ekonomik faaliyetine dayalı ihracatını incelediğimizde; 2002 yılında 2 milyar dolar civarında olan ihracat 2012 yılına kadar 2,5 kat artarak 5 milyar doları geçmiştir. İthalat ise aynı dönemde 2,5 milyar dolardan 7,5 milyar dolara yaklaşmıştır. İhracatın ithalatı 2005 ve 2006 yılları dışında karşılamadığını Tablo 3'de görebiliriz.

Tablo 3: Tarım ve Ormancılık Ekonomik Faaliyetine Göre Türkiye Dış Ticareti

Yıl	İhracat	İthalat	Karşılama Oranı %
	Değer (Bin \$)	Değer (Bin \$)	
2003	2.120.689	2.535.427	84
2004	2.541.776	2.757.391	92
2005	3.328.814	2.801.365	119
2006	3.480.539	2.902.369	120
2007	3.725.213	4.640.577	80

2008	3.936.711	6.391.914	62
2009	4.347.483	4.593.839	95
2010	4.934.710	6.456.707	76
2011	5.166.596	8.895.184	58
2012	5.190.520	7.446.597	70

Kaynak: <http://tuikapp.tuik.gov.tr>.

Türkiye’de bitkisel üretimin temel sorunları, verimlilik, pazarlama ve destekler olarak üç genel konuda toplanmaktadır. Bitkisel üretimin zayıf yönleri; tarımsal işletmelerin küçük, arazilerin parçalı ve dağınık olması, ürün bazında orta-uzun vadeli tarım politikalarının eksikliği, sertifikalı tohum, fide ve fidan üretiminde ve kullanımında yetersizlik olarak sıralanabilir. Ayrıca, pazarlama ağı ve altyapısının (taşıma, soğuk ve kontrollü depolama vb.) yetersiz olması, çiftçilerin mali gücünün zayıf, eğitim düzeylerinin düşük oluşu diğer olumsuzluklardır. Bitkisel üretimin tehditleri ise; ürünlere verilen desteğin özendirici olmaması dolayısıyla üretim miktarı ve ürün kalitesinin azalması, girdi maliyetlerinin yüksekliği ve dışa bağımlılık, bitkisel ürünlerde üretimden tüketime kadar geçen aşamada tam anlamıyla standartlara ulaşılamamış olması, iklim değişiklikleri, su kaynaklarının azalması ve kuraklık, sanayinin gelişmesine bağlı olarak ekolojik dengenin bozulması, tarımsal biyoteknolojinin uygulamalarındaki yetersizlikler ve biyogüvenlik sistemlerinin kurulmamasıdır (Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, 2007:31).

3. MANİSA BİTKİSEL ÜRÜNLER VE İHRACATINDAKİ GELİŞMELER

Manisa, tarımsal üretim değeriyle öne çıkan bir ildir. Türkiye tarımsal üretim değeri 192 milyar TL’dir ve bunun 90 milyar TL’si bitkisel üretim, 102 milyar TL’si canlı hayvan ve hayvansal ürünlerden oluşur. Manisa’nın tarımsal üretim değeri yaklaşık 5 milyar TL’dir, bitkisel üretim değeri ise 2,5 milyar TL’dir. Türkiye bitkisel üretim değeri içindeki payı % 2,8 olan Manisa, sıralamada 10.’dur (TÜİK Seçilmiş Göstergelerle Manisa, 2011:120,124).

2005 yılından bugüne Manisa’da tarım alanlarının toplam miktarı fazlaca değişikliğe uğramamıştır. 2005 yılında 493.091 ha olan toplam tarım alanları, 2012 yılında 509.189 ha’dır. Ancak kullanım şekillerinde değişiklikler söz konudur. Özellikle meyve, bağ ve zeytin alanları son sekiz yıl içerisinde 44.602 ha artmış ve 140.650 ha’dan 185.252 ha’a ulaşmıştır. Bu artış, büyük oranda ekilen alanların azalması sonucudur. Ekilen alanlar aynı dönemde 26.712 ha azalmıştır. Ayrıca nadas alanları yaklaşık %30 artarak 8.410 ha’dan 10.884 ha’a yükselmiştir (Tablo 4).

Tablo 4: Manisa tarım alanları (ha)

Tarım Alanları	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Ekilen alan	306.385	290.926	281.969	275.867	271.389	254.704	265.794	279.673
Nadas	8.410	10.569	13.955	10.516	13.800	13.140	10.863	10.884
Sebze Bahçesi	37.646	34.906	33.910	36.473	34.281	34.926	33.793	33.380
Meyve, bağ ve zeytin alanı	140.650	158.080	166.535	173.066	176.053	179.491	183.396	185.252
Toplam	493.091	494.481	496.369	495.922	495.523	482.261	493.846	509.189

Kaynak: TÜİK Seçilmiş Göstergelerle Manisa, 2011; GTHB Manisa İl Müdürlüğü verileri, 2012.

Manisa'da bitkisel üretim yapan kayıtlı çiftçi sayısı 71.254'tür. Manisa'nın başlıca bitkisel ürünleri, 73.822 ha bağ, 89.007 ha zeytin, 36.022 ha dane mısırdır (GTHB Manisa İl Müdürlüğü verileri, 2012). Manisa'nın sebze üretimi 1,38 milyon ton olup Türkiye sebze üretimi içindeki payı %5'dir. 2005-2011 yılları arasında Manisa'da sebze üretimi aynı düzeyde kalmasına karşın meyve üretimi %25 artmış 1,6 milyon tona ulaşarak Türkiye meyve üretiminin % 9'unu karşılar hale gelmiştir. Üzüm, 1,4 milyon tonla en fazla üretilen meyvedir. Zeytin ve diğer sert kabuklu meyveler toplu meyvelik alanlarda 125 bin ton üretilmektedir (TÜİK Seçilmiş Göstergelerle Manisa, 2011:120). Çekirdeksiz üzüm, zeytin, kiraz gibi bitkisel ürünlerin önemli bir kısmı ihraç edilmektedir.

Manisa'da 2003 yılında tüm sektörlerde 203 ihracatçı firma faaliyet göstermekte ve ilin yıllık ihracat değeri 412 milyon dolardır. 2012 yılında ise 429 ihracatçı firma vardır ve yıllık ihracat değeri 4,2 milyar dolara ulaşmıştır (Ekonomi Bakanlığı, İllere Göre İhracat 2013).

Tablo 5: 2005-2012 Yılları Manisa dış ticareti

Yıl	İhracat Değeri (Bin \$)			İthalat Değeri (Bin \$)		
	Toplam	Tarım ve Ormancılık	Diğer Ekonomik Faaliyetler	Toplam	Tarım ve Ormancılık	Diğer Ekonomik Faaliyetler
2005	568.812	19.618	549.194	425.033	13.408	411.625
2006	655.596	25.174	630.422	519.594	15.537	504.057
2007	867.461	33.511	833.950	695.887	52.289	643.598
2008	1.018.691	45.083	973.608	844.642	70.169	774.473
2009	911.957	48.389	863.568	598.545	78.245	520.300
2010	3.445.906	54.371	3.391.535	2.963.095	117.054	2.846.041
2011	4.164.819	135.777	4.029.042	3.632.199	165.675	3.466.524
2012	4.198.433	131.839	4.066.594	3.618.465	158.821	3.459.644

Kaynak: TÜİK Seçilmiş Göstergelerle Manisa, 2011:93,94; <http://tuikapp.tuik.gov.tr/disticaretapp/>.

2012 yılı TÜİK verilerine göre Manisa'nın toplam ithalat miktarı 3,61 milyar dolardır. Manisa'nın tarım ve ormancılık ekonomik faaliyetine dayalı ihracatı 2005 yılında 19 milyon dolar civarında iken 2011 yılında yaklaşık yedi kat artarak 135 milyon dolara ulaşmış, ithalatı ise 12 kat artarak 165 milyon dolar olmuştur. Tarım ve ormancılık dış ticaretinde 2007 yılından itibaren ithalatın ihracata göre fazlalığı söz konusudur (Tablo 5). Manisa, ihracat değeri bakımından en yüksek iller sıralamasında 7., ithalatta ise 8. sırada yer alır (Ekonomi Bakanlığı İllere Göre İhracat, 2013).

Manisa'da bitkisel üretimin sorunları; ülkesel ölçekteki bitkisel üretim sorunlarına ilaveten, arazilerin küçük olması, yoğun sanayileşme ve toprak su kirliliği tehdidi, ürünlerde izlenebilirliğin (nerede, hangi girdilerle ve nasıl üretildiğinin) yeterince sağlanamaması, zirai ilaç kalıntısı ve pazarlama yetersizliği olarak sıralanabilir. Bu sorunlar, bitkisel ürünlerin ülke içi pazarlamasında ve ihracatında da rekabet gücünü zayıflatmaktadır.

4. BİTKİSEL ÜRÜNLER İHRACATINDA YAPILAN KONTROLLER VE DÜZENLENEN BELGELER

İşleme tabi tutulmamış bitkisel ürünlerin ihracatında GTHB İl Müdürlüklerince "Bitki Sağlık Sertifikası" düzenlenmektedir. 1951 Roma Uluslararası Bitki Koruma Anlaşmasıyla düzenlenen ve Zirai Karantina Tüzüğü'nün Örnek 6'sında yer alan sertifika örneği kullanılmaktadır. Bu sertifika, ürünün bitkisel hastalıklardan arı olduğunu belgelemektedir. Fiziksel işlemlere tabi tutulmuş bitkisel ürünlerde, Bitki Sağlık Sertifikası aranmamaktadır. Bunun yanı sıra, tüm tarım ürünlerinde işleme tabi tutulup tutulmadığına bakılmaksızın alıcı ülkenin talebi doğrultusunda "Sağlık Sertifikası" düzenlenmektedir. İhracatçının ya da temsilcisinin ürünün denetlenmesini isteyen bir beyanname vermesi üzerine, GTHB İl Müdürlüğünce gıda güvenliğine yönelik olarak sertifika düzenlenmesi amacıyla yapılan denetim esnasında muayene ve analiz etmek üzere gerektiğinde numune alınmaktadır. Denetim raporu ve analiz sonuçlarının değerlendirilmesinde alıcı ülke talebi ve/veya Türk Gıda Kodeksi esas tutulur. Üretim izni prosedürü kapsamında tesisleri 3 ayda bir olmak üzere denetlenen ve ürünleri analiz edilen firmaların ihracat amaçlı sertifika taleplerinde ürünleri kontrol edilmeksizin Sağlık Sertifikası düzenlenmektedir. Tesisleri 3 ayda bir kontrol edilmeyen ihracatçıların yapacağı ihracatlar ise tesadüfi seçilen partilerin tesadüfi örnekleme metoduyla kontrol edilmesi suretiyle sertifikalandırılmaktadır. Avrupa Komisyonu Sağlık ve Tüketicinin Korunması Genel Müdürlüğü tarafından ülkemizden ihraç edilen ürünlerde tespit edilen olumsuzluklar RASFF (Hızlı Alarm Sistemi) kapsamında bu konuda kontakt noktası olan GTHB Gıda ve Kontrol Genel Müdürlüğüne bildirilmektedir. Bildirim alan firmaların takip eden 5 ihraç partisi analize tabi tutulmaktadır. Olumsuz bir durumla karşılaşmadığı takdirde tesadüfi örnekleme metoduna dönülmektedir (Ekonomi Bakanlığı, 2013).

Bazı ürün ve ülkeler itibariyle farklılık içeren durumlar da vardır. Bitkisel ürünün ihracat edileceği ülkenin hangi kriterleri aradığı önceden bilinmelidir. Kuru Meyveler (Aflatoksin): Avrupa Komisyonu tarafından yayımlanan ve 2007/459/EC sayılı Komisyon Kararı gereğince fındık, antepfıstığı ve kuru incir ile bunlardan elde edilen ürünlerin AB ülkelerine ihracatında, GTHB İl Müdürlüğüne düzenlenen Sağlık Sertifikası ve Aflatoksin Analiz Raporu zorunluluğu bulunmaktadır. Bu kapsamda yukarıda belirtilen karar kapsamındaki ürünlerin ihracatında her parti için numune alınarak aflatoksin analizi yapılmakta ve analiz sonucu uygun çıkan ürünler için Sağlık Sertifikası düzenlenmektedir. AB'ye ithalatı sırasında söz konusu Sağlık Sertifikası ve Aflatoksin Analiz Raporu ile birlikte sevk edilen ihraç partilerinin % 5'i kontrole tabi tutulmaktadır. AB'ye doğa mantarlarının ihracatında da 2006/1635 sayılı Avrupa Komisyonu Yönetmeliği gereğince zorunlu olarak Türkiye Atom Enerjisi Kurumu (TAEK) tarafından radyasyon analizi yapılmakta ve GTHB'ca azami radyasyon limitlerinin altında olduğunu gösteren özel bir sertifika düzenlenmektedir. Ülkemizden Rusya Federasyonuna yapılan yaş meyve sebze ihracatı ile ilgili olarak alıcı ülke talebi doğrultusunda her ihraç partisi için numune alınarak pestisit analizleri yapılmakta ve Sağlık Sertifikası düzenlenmektedir (Ekonomi Bakanlığı, 2013; GTHB, 2013).

Yaş meyve ve sebze, bakliyat, bitkisel yağlar, pamuk ile kuru ve kurutulmuş meyvelerden oluşan, "Dış Ticarete Teknik Düzenlemeler ve Standardizasyon Yönetmeliği" ekinde yer alan 70 standart kapsamı tarımsal ürün, ihracatta zorunlu standart denetimine tabidir. Söz konusu ürünlerin ihracatında, ihracatçı, ilgili "Dış Ticarete Standardizasyon Denetmenleri Grup Başkanlığı"na müracaat eder ve yapılan kontroller sonucunda, ürün, standardına uygun bulunduğu takdirde, gümrüklere ibraz edilmek üzere, ihracatçıya Kontrol Belgesi verilir. Yurt dışında iş yapan müteahhitlerin işçilerinin ihtiyacı olan ürünler için ve hariçte işleme yoluyla yapılacak ihracat ile Bedelsiz İhracat Tebliği kapsamında yapılan ihracatta da Kontrol Belgesi aranmamaktadır. Bunun yanı sıra, "Ticari Kalite Denetim Yeterlik Belgesi" verilen işletmeler ve bu işletmelerden ihraç kaydıyla söz konusu ürünleri temin eden firmalar, ihracatta parti bazında kontrolden muaf tutulmaktadır (Ekonomi Bakanlığı, 2013; GTHB, 2013).

5. ARAŞTIRMANIN AMACI, ÖNEMİ VE VERİ TOPLAMA YÖNTEMİ

Bitkisel ürünler ihracatının, döviz girdisi sağlamak, ilgili sektörlerde istihdamı ve teknolojik gelişimi artırmak gibi ülke ekonomisine katkıları vardır. Ayrıca pazarın genişleyerek iç piyasaya bağlılığın azalması, üretim maliyetlerinin azalması, rekabet gücünün ve sonuçta karlılığın artması ihracatla mümkündür. Dolayısıyla ihracata yönelik yatırımlar desteklenmeli, ürünlerin dış pazarlarda bilinirliğinin artırılmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Bitkisel ürünlerin ihracatında sorunlarla karşılaşmamak için, izlenebilir ve tekniğe uygun tarım yapılmalı, sözleşmeli tarım yaygınlaşmalı, ürün kalitesini

düşüren erken hasattan kaçınılmalı ve ürünlerde zirai ilaç kalıntısı olmaması için gerekli tedbirler alınmalıdır. Bununla birlikte işleme tabi tutulmamış birincil ürün yerine işlenmiş katma değerli ürün ihracının özendirilmesi, bölgelerin önceliğine göre depo, işleme ve paketleme tesisleri kurulumu/modernizasyonu için destek verilmesi, üretici ve işletmecilerin ticari anlaşmalarını hukuki kurallara uygun yapması sorunların ortaya çıkmasını engelleyecektir. Bu çalışmada, Manisa ili ihracat firmaları yetkililerinin ve ihracat işlemlerinde görevli kamu personelinin bitkisel ürün ihracatına ilişkin görüşlerine başvurulmuş, Manisa Salihli, Akhisar ve Alaşehir Ticaret Borsası Başkanlıklarının desteği alınmıştır.

Araştırmanın problemi, “Manisa ilinde bitkisel ürün ihracatında karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri nelerdir?” sorusuna cevap aramaktır. Manisa’da bitkisel ürünler ihracatında karşılaşılan sorunlar öncelik sırasına göre belirlenecek ve bu öncelik sırasına göre çözüm önerileri sunulacaktır.

Araştırmanın varsayımı; araştırmada kullanılan ölçme aracı, amaçlara ulaşmamızı sağlamaktadır. Araştırmanın sınırlıkları; araştırmanın evreni, araştırmanın yapıldığı dönemde faaliyette olan bitkisel ürün işleme ve ihracat firmaları yetkilileri ile ihracatta görevli kamu çalışanlarıdır. İhracat işlemlerinde görevli 24 kamu görevlisi ile 27 ihracat firması yetkilisi ankete katılmıştır. Araştırma yalnızca ankete katılanların düşünceleri hakkında bilgi verecektir. Ankete katılanların görüşlerinin değişebilecek olması bir diğer sınırlıktır.

Araştırma modeli, en genel anlamda araştırma amacına uygun ve ekonomik bir süreçle, verilerin toplanması ve analizi için gerekli koşulların düzenlenmesidir. Tarama ve deneme modeli vardır. Tarama (survey) modeli, varolan durumu aynen resmetmeyi; deneme modeli ise tahmin edilen sebep sonuç ilişkisini sınamak üzere, varolan durumun kontrollü olarak değiştirilmesini esas alır (Karasar, 2005:34). Araştırma tarama modeline göre yürütülmüş ve ihracat firması yetkilileri ile kamu görevlilerinin düşüncelerine başvurularak bitkisel ürün ihracatında karşılaşılan sorunlar ve çözüm önerileri hakkında bazı yargılara ulaşılmaya çalışılmıştır.

Ölçeğin hazırlanmasında, ihracat işlemlerinde görev alan kamu görevlilerinin ve ihracat firma yetkililerinin görüşleri dikkate alınmıştır. Ölçekte yer alan sorular, “sıralı derecelendirme (ölçekleme)” şeklinde hazırlanmış, verilen seçenekler arasında cevaplayıcıdan kendi öncelik derecelerine göre bir sıralama yapması istenmiştir. Her sorunun verilen cevap seçenekleri sonunda açık uçlu bir şık hazırlanmıştır.

Ölçekte bitkisel ürünler ihracatı öncelikle beş sürece ayrılmıştır. Bu süreçler; birincil üretim (üretici aşaması), ürünlerin işlenmesi ve paketlenmesi, resmi denetim ve belge hazırlığı, ürünlerin nakli ve ithalatçı firma veya ülke standartları şeklindedir. İhracat süreçlerinde karşılaşılabilecek toplam 34 sorun önceden belirlenmiş, ankete katılanlarca öncelik sırasına göre sıralanması istenmiştir. Araştırmada karşılaşılan zorluklar; çalışma, bitkisel ürünler ihracatının düşük olduğu, özellikle yaş meyve sebze işleme tesislerinin kış

döneminde çoğunun faaliyet göstermediği dönemde yapıldığı için, fazla sayıda işleme tesisi ve ihracat firması yetkilisinin görüşü alınamamıştır.

6. BULGULAR ve YORUM

Manisa, iklimi, coğrafi konumu ve yetiştirilen bitkisel ürünleri ile ülke tarımında ve bitkisel ürün ihracatında önemli bir ildir. Manisa, yaş meyve sebze işleme tesisleri varlığı ve lojistik imkânları nedeniyle diğer bölgelerin de bitkisel ürünlerinin ihracat yeridir. Örneğin; 2012 yılı Türkiye yaş meyve sebze ihracatı değeri 2,18 milyar dolardır ve bunun 53 milyon dolarlık kısmı Manisa ilinden yapılmıştır. Türkiye zeytin, zeytinyağı ihracatı değeri 201 milyon dolar olup bunun yaklaşık 15 milyon doları Manisa'dan gerçekleşmiştir (Türkiye İhracatçılar Meclisi, 2013). Bitkisel ürünlerdeki mevcut ihracatın artırılmasında, ihracat süreçlerinde karşılaşılan sorunların çözümünün katkısı büyük olacaktır. Bitkisel ürünlerin ihracatında görev alan ve araştırmaya katılan GTHB Manisa İl Müdürlüğündeki 24 kamu görevlisi ile görüşme yapılmış, hazırlanan anket sorularını cevaplamaları istenmiştir. Ayrıca ihracat firması veya işletme yetkilisi 27 katılımcının anketle görüşleri alınmıştır.

Araştırmaya katılanlara öncelikle bitkisel ürün ihracatında sorun yaşanıp yaşanmadığı sorulmuş, sorun yaşandığını düşünüyorsa önceden belirlenen süreçleri önem sırasına göre sıralaması istenmiş, ilave ihracat süreci ekleyebilmeleri için seçenek de sunulmuştur. İhracat süreçlerinde en fazla sorun yaşanan süreç, 2,29 puanla bitkisel ürünlerin birincil üretimi (üretici aşaması) olarak belirlenmiştir. İkinci sırada 2,89 puanla ihracata yönelik resmi denetimler ve belgelerin hazırlığı aşamasında ve üçüncü olarak 3,11 ürünlerin ihracata uygun işlenmesi, paketlenmesi aşamasında sorun yaşandığı belirtilmiştir (Tablo 6).

Tablo 6: Bitkisel ürün ihracatında sorun yaşandığı düşünülen süreçler

Sıralama	Süreçler	Ortalama
1	Bitkisel ürünlerin birincil üretimi (üretici aşaması)	2,29
2	İhracata yönelik resmi denetimler ve belgelerin hazırlığı	2,89
3	Ürünlerin ihracata uygun işlenmesi, paketlenmesi aşaması	3,11
4	İthalatçı firma veya ülke standartlarında yaşanan sorunlar ve diğer sorunlar	3,32
5	Ürünlerin nakli aşaması	3,91
6	Diğer aşamalar.....	

En az sorunun yaşandığı belirlenen süreç, 3,91 puanla ürünlerin nakli aşamasıdır. Diğer bir deyişle lojistik faaliyetleri diğer ihracat işlemlerine göre daha sorunsuz yürütülmektedir. Dört katılımcı ilave süreç olarak “denetim ve numune alma aşamasında” sorun yaşandığını belirtmiş ancak bu işlemler ihracata yönelik resmi denetimler ve belgelerin hazırlığı süreci içinde değerlendirilmiştir.

Bitkisel ürünlerin birincil üretiminde yaşanan 6 sorunun önem sırasına göre sıralanması Tablo 7’de görülmektedir. Üretici aşamasında yaşanan en

önemli sorun 1,92 puanla ürünlerin kimyasal kalıntı düzeyi bakımından alıcı ülke standartlarına uygun yetiştirilmemesidir. İkinci sırada 3,21 puanla ürünlerin tüketim amacına (sofralık, kurutmalık, sanayi vb.) uygun yetiştirilmemesi, üçüncü sırada 3,49 puanla sözleşmeli tarımın yaygın olmaması sorunudur. Üretici aşamasında en az sorun yaşanan faaliyet, 4,24 puanla ürün fiyatları konusunda üreticilerle anlaşılabilmesidir.

Tablo 7: Bitkisel ürünlerin birincil üretiminde (üretici aşamasında) yaşanan sorunlar

Sıralama	Öncelik Derecesine Göre Sorunlar	Ortalama
1	Ürünlerin kimyasal kalıntı düzeyi bakımından alıcı ülke standartlarına uygun yetiştirilmemesi	1,92
2	Ürünlerin tüketim amacına (sofralık, kurutmalık, sanayi vb.) uygun yetiştirilmemesi	3,21
3	Sözleşmeli tarımın yaygın olmaması	3,49
4	Kalite ve miktar yönünden yeterli ürün temin edilememesi	3,69
5	İhracata yönelik ürünlerin uluslararası piyasalarda talep edilen çeşit olmaması	4,22
6	Ürün fiyatları konusunda üreticilerle anlaşılabilmesi	4,24
7	Diğer sorunlar.....	

Bu sonuca göre üretici ile işletmeci veya ihracatçı arasında ürün fiyatları konusunda yaşanan sorunların öncelikli olmadığı söylenebilir. Üretici aşamasında belirtilen diğer sorunlar; üreticilerin zirai mücadelede yeterli teknik bilgiye sahip olmaması, ihracata yönelik veya sözleşmeli tarım yapan üreticilere yeterli desteğin verilmemesi, çok sayıda küçük ölçekli işletme varlığı ve bitkisel ürün alıcılarının üreticinin ürün bedelini zamanında ödememesi olarak belirtilmiştir.

Bitkisel ürünlerin ihracatında ikinci önem sırasında sorun yaşandığı düşünülen süreç, resmi denetimler ve belgelerin hazırlığı sürecidir. Tablo 8’de sürecin sorunları öncelik derecesine göre sıralanmıştır.

Tablo 8: İhracata yönelik resmi denetimler ve belgelerin hazırlığında yaşanan sorunlar

Sıralama	Öncelik Derecesine Göre Sorunlar	Ortalama
1	Ürünlerin gıda analizleri maliyetlerinin yüksek olması	3,00
2	Resmi denetimleri yapacak ve belgeleri hazırlayacak personel sayısı yetersiz	3,00
3	Standartlara aykırılıktan dolayı ürünleri geri bildirim alan ihracatçı firmalara yeterli yaptırımın uygulanmaması	3,06
4	Resmi denetimlerin ve hazırlanması gereken belgelerin sayısının fazla oluşu	3,24
5	Resmi denetimler ve belgelerin hazırlanmasının zaman alması	3,38
6	Resmi denetim ve belgelerin ülkelere göre farklılıklar içermesi	3,40
7	Diğer sorunlar.....	

Bu aşamanın ilk sırada yer alan iki ana sorunu 3'er puanla; resmi denetimleri ve belgeleri hazırlayacak personel sayısı yetersizliği ile ürünlerin gıda analizleri maliyetlerinin yüksek olmasıdır. Kamu görevlileri, denetim ve belgeleri hazırlayacak personel eksikliğini en önemli sorun olarak belirtilmiş olmasına karşın firma yetkilileri için personel eksikliği önemli bir sorun değildir. Firma yetkilileri, ürünlerin gıda analizleri maliyetlerinin yüksek olmasını öncelikli sorunları olarak belirtmişlerdir. Ürünleri standartlara aykırılıktan dolayı geri bildirim alan ihracatçı firmalara yeterli yaptırımın uygulanmaması 3,06 ortalama puanla diğer bir sorun olarak üçüncü önem sırasında belirlenmiştir. Resmi denetim ve belgelerin ülkelere göre farklılıklar içermesi 3,40 puanla bu aşamada en az sorun olarak görülmüştür. Diğer sorunlar; resmi denetim ve belge hazırlığının mesai saatleri dışında daha geç olması, bitkisel ürünün izlenebilirliğini sağlayacak güvenli bir etiket sisteminin bulunmaması olarak ifade edilmiştir.

Ürünlerin işlenmesi ve paketlenmesi aşaması, üçüncü önem sırasında sorun yaşanan süreçtir. Bu süreçte firmaların birbirine zarar verici rekabet davranışları sergilediği (3,50 puan ortalaması), en çok ürünlerin fiyatlandırılmasında ve mevzuatlara, standartlara uygun üretim konusunda sorun olduğu ifade edilmiştir. Özellikle erken hasat edilen ürünlerin ihracatı ve işleme paketlenme tesislerinde nitelikli eleman sayısının yetersizliği diğer önemli sorunlardır. Görüşmelerde bitkisel ürünler için yeterince soğuk hava deposu varlığından söz edilmiş, kış döneminde tesislerin çalışmaması gibi bir sorunun olmadığı belirtilmiştir. Araştırmaya katılanlar, soğuk hava deposu yetersizliğini ve yılın her döneminde işlenecek ürün olmamasını en son önem sırasında değerlendirmişlerdir (Tablo 9).

Tablo 9: Ürünlerin ihracata uygun işlenmesi, paketlenmesi aşamasında yaşanan sorunlar

Sıralama	Öncelik Derecesine Göre Sorunlar	Ortalama
1	Firmaların birbirine zarar verici rekabet davranışları vardır	3,50
2	Gerekli standartları sağlamayan ürünlerin işlenmesi ve ihracı, firma ve ülke güvenine zarar veriyor	3,87
3	Erken hasat edilen ürünleri işleyen tesisler kendilerine ve diğer işletmelere, ülke ekonomisine zarar veriyor	4,29
4	Nitelikli eleman sayısı yetersizdir	4,33
5	Tesislerin kuruluşu ve işletilmesi aşırı maliyetlidir ve amortisman giderleri ürünleri pahalılaştırıyor	4,38
6	İşletme ve paketlenme tesislerinin teknolojileri yetersizdir, yenilenmeleri için finansman gerekiyor	4,56
7	İşleme ve paketlenme tesisleri ve kapasiteleri yetersizdir	4,94
8	Soğuk hava depoları yetersizdir	5,74
9	Ürün işleme ve paketlenme tesisleri yılın her döneminde ürün olmadığından düzenli çalıştırılmıyor	5,74
10	Diğer sorunlar.....	

İthalatçı firma veya ülke standartlarında yaşanan sorunlar ve diğer sorunlar Tablo 10'da sıralanmıştır. İlk sırada 3,27 puan ortalaması ile belirli ürünlerin ihracatının çoğunlukla bir ülkeye yapılması, ikinci sorun 3,98 puan ortalaması ile tanıtım çalışmalarının yetersizliği, 4,02 puan ortalamasıyla yetişmiş eleman eksikliği ve verilen teşvik, desteklerin yetersizliği sorunları belirlenmiştir. Ülke veya firma standartlarının sık değişmesi ve teknik dayanaktan yoksun sebeplerle ürün iadesi önemli bir sorun olarak belirlenmemiş, son sıralarda yer almıştır. Ürün iadesinde öne sürülen nedenler sorun olarak görülmezken, iade ürünlerin yeni bir ürün gibi değerlendirilip Türkiye'ye girişinde ithalat mevzuatı uygulanması sözlü görüşmelerde önemli bir sorun olarak ifade edilmiştir.

Tablo 10: İthalatçı firma veya ülke standartlarında yaşanan sorunlar ve diğer Sorunlar

Sıralama	Öncelik Derecesine Göre Sorunlar	Ortalama
1	Belirli ürünlerin ihracatı çoğunlukla bir ülkeye yapılıyor (sofralık üzüm-Rusya gibi)	3,27
2	İhracata yönelik tanıtım çalışmaları yetersiz	3,98
3	İthalatçı firma veya ülkelerle ilişkilerde yetişmiş eleman sayısı yetersiz	4,02
4	İhracata verilen teşvik ve destekler yetersiz	4,02
5	İthalatçı firma veya ülkelerle ilişkilerde güvensizlik	4,10
6	Farklı standartlar nedeniyle birincil üretimden yeterli ürün sağlanamıyor	4,18
7	Standartlar sık değişiyor	4,53
8	İthalatçı firma veya ülkeler tarafından teknik dayanaktan yoksun basit sebeplerle ürün iadesi	4,60
9	Diğer Sorunlar.....	

Bitkisel ürünlerin nakli aşamasında yaşanan sorunlar en son önem sırasındadır. Nakliye maliyetlerinin yüksekliği sorunu 2,38 puan ortalamasıyla ilk sırada belirtilmiştir. Karayolu taşımacılığı yanında deniz taşımacılığının kullanımının yaygınlaşması düşüncesi ifade edilmiştir. Soğutuculu araç yetersizliği önemli bir sorun olarak görülmemiştir (Tablo 11).

Tablo 11: Ürünlerin nakli aşamasında yaşanan sorunlar

Sıralama	Öncelik Derecesine Göre Sorunlar	Ortalama
1	Nakliye maliyetleri çok yüksek	2,38
2	Ürünlerin nakli sırasında gerekli özenin gösterilmemesi nedeniyle ürün iadesi	3,16
3	Düzensiz nakliye ve zamanında ürün teslimi yapılmaması sonucunda ithalatçının güvenini kaybetme	3,20
4	Nakliye sürecinin sık denetimler ve resmi uygulamalar nedeniyle uzaması	3,23
5	Soğutuculu nakliye araçları yetersiz	3,73
6	Diğer sorunlar.....	

Bitkisel ürünlerin ihracatında karşılaşılan diğer sorunlar şöyledir: Bazı kötü niyetli kişiler, ihracatçı firma sıfatıyla her yıl yüzlerce üreticinin ürününü alarak bedelini ödememektedir. İhracatta istenen belge ve denetim sayısı çoktur, birden fazla kurumun ihracat işlemlerinde görev alması zaman ve iş kaybı nedenidir.

Yapılan araştırma sonuçları da elde edilen bulguları destekler niteliktedir:

Ay (2009: 441) tarafından süs bitkileri üreten 52 çiftçi üzerinde yapılan araştırma sonucuna göre; süs bitkileri ihracatını etkileyen en önemli faktörün kalite olduğu, diğer faktörlerde sırasıyla, pazar bilgisi, reklâm, ihracat konusunda bilgili eleman olarak belirlenmiştir.

Gültekin (2010: 42), tarım ürünlerinin ihracat şansının artırılması için kaliteli ve standart ürünlerin üretimine dikkat çeker. Özellikle AB ülkelerine yapılan ihracatlarda sağlık ve kalite standartlarının ön plana çıktığını, Türkiye'nin şimdiden tarımsal ürünlerde uluslararası standartlara uyum sağlaması gerektiğini ve tarım politikalarını çevre ve bitki sağlığı, üretim ve kalite standartları gibi konuları dikkate alarak oluşturmasının zorunlu olduğunu ifade eder.

Erzurum ilinde yapılan bir araştırmada ise ihracat yapan işletmelerin yaşadıkları sorunlar önem sırasına göre; mevzuata ilişkin sorunlar ve bürokratik engeller, ekonomik istikrarsızlık, dış talep yetersizliği, finansman eksikliği, dış pazarlar hakkında bilgi eksikliği ve nitelikli personel eksikliği olarak belirlenmiştir (Keskin, vd. : 2009:287).

Akbay, vd.'ne göre (2005: 102-107), Türkiye'nin yaş meyve ve sebze ihracatındaki önemli sorunları, sebze ve meyve çeşitlerinin uluslararası piyasalarda talep edilen çeşitlere uygun olmayışı ve üretimden tüketime miktar ve kalite kayıplarının yüksekliğidir. Uluslararası pazarda rekabet gücünü arttırabilmek için sözleşmeli tarım uygulamaları geliştirilmeli ve istenilen ürünler teşvik edilmelidir. Ayrıca konserve ve dondurulmuş gıda sektörünün kaliteyi yükselterek markalaşmaya gitmesi Avrupa pazarlarda rekabet gücünü arttıracaktır. Gıda güvenliği, organik tarım, iyi tarım uygulamaları yaygınlaştırılmalıdır.

Avrupa Birliği, ithalattan çok ihracat anlamında, zirai gıdalarda Türkiye'nin en önemli ticaret ortağıdır. Türkiye'nin meyve ve sebze konusunda rekabet edebilirliği artmıştır ve şu an işlenmiş ürünlere yönelmiştir. Pazar odaklı politikalar sayesinde, ihracatın daha da çeşitlendirilmesi mümkündür. Türkiye'de zirai gıda sektörünün yeni ticaret fırsatlarından yararlanmasını sağlamak için, hem yurtiçi hem de uluslararası pazarlama ve teşvik çabaları artırılmalıdır (OECD 2011:111,117). Bitkisel ürünlerde tanıtıma reklâma önem verilmelidir. İhracatta markalaşmak için araçlara, perakendecilere ve tüketicilere markayı tanıtmak, yani markanın varlığından haberdar etmek gerekir. İhracatta tanıtım için kullanılan yöntemler olarak; mektup, faks, e-mail,

internet, ticari heyetler, fuar ve sergiler, reklam, satış geliştirme ve sponsorluk sayılabilir (Ateşoğlu, 2003:157). E-dış ticaret göz ardı edilmemelidir. Çünkü e-dış ticaret geleceğin dış ticaret şekli olarak görülmektedir. Tek başına e-ticaret yeterli olmasa da bazı düzenlemeler ve klasik dış ticarete karşılaşılan sorunlara da eş zamanlı çözümler üretilmesiyle ülkemizde de kısa zamanda gelişme göstererek dış ticaretin gelişimine katkıda bulunacaktır (Kara ve Coşkun, 2012:189).

7. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bitkisel üretim, ülkemizde istihdamdaki payı nedeniyle hem ekonomik hem de sosyal boyutu bakımından önemli bir üretim alanıdır ve tarıma dayalı sanayinin de hammadde kaynağıdır. Bitkisel ürünlerin ihracatında yaşanacak sorunlar sadece tarım sektörünü değil işleme ve paketleme tesislerini, ileri aşamada tüm tüketicileri olumsuz etkileyecektir.

Türkiye bitkisel üretim değerinin % 2,8'ini (2,5 milyar TL) karşılayan Manisa, bitkisel ürün çeşitliliği ve ihracatı bakımından önemli bir tarım merkezidir. Bu çalışmada, Manisa'da bitkisel ürünler ihracatında yaşanan sorunlar, süreçlerine ve öncelik sırasına göre belirlenmiş, ardından her sürecin ilk üç sorunu öncelikle dikkate alınarak, sorunların çözümüne ilişkin aşağıdaki öneriler getirilmiştir:

- Bitkisel ürün ihracatının en çok sorun yaşanan süreci, birincil üretim (üretici aşaması) sürecidir. Bu süreçte, ürünlerde kimyasal kalıntı düzeyi bakımından alıcı ülke standartlarına uyulması, tüketim amacına (kurutmalık, sofralık veya sanayi vb.) uygun ürün yetiştirilmesi ve sözleşmeli tarımın yaygınlaştırılması gerekmektedir. Üreticilerin zirai mücadelede yeterli teknik bilgiye sahip olması için yürütülen çiftçi eğitim çalışmalarının artırılması, sözleşmeli tarım yapan üreticilere yeterli desteğin verilmesi yarar sağlayacaktır. GTHB tarafından uygulanan “Tarımsal yayım ve danışmanlık desteği”, “Çevre amaçlı tarım arazilerini koruma programı” gibi çalışmalar yaygınlaşmalıdır.

- Ülke genelinde toplam tarımsal destekleme ödemeleri 2006 yılında 4,8 milyar TL iken 2013 yılı bütçesi itibarıyla yaklaşık % 88 oranında artış göstererek 9 milyar TL'ye yükselmiştir. Tarımsal desteklerin tarım havzaları ve işletme temelli bir yapıda verilmesi ve gelir istikrarının sağlanması yönünde geliştirilme ihtiyacı sürmektedir (Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018, 2013:112). Bitkisel ürünlerin ihracat pazarlarını geliştirmek için talebe uygun ürün yetiştiriciliği özendirilmeli, ihracat destekleri artırılmalıdır.

- İyi tarım uygulamaları ve organik tarım gibi sürdürülebilir, çevreye dost üretim teknikleri devlet tarafından yeterince desteklenmelidir. Birincil üretimdeki sorunların çözümü için desteklemeler yanında özellikle tüketici bilinci oluşturularak izlenebilirliği sağlanmış sağlıklı ve güvenilir ürünler daha çok tercih edilir hale getirilmeli, bu ürünlerin satışlarında vergi indirimi gibi bazı avantajlar sağlanmalıdır.

- Küçük ölçekli bitkisel ürün işletmeleri, tarımsal örgütler çatısı altında faaliyetlerini sürdürmelidir ki ürün pazarlamasında fiyatlandırma ve ürün

bedelinin ödenmesi gibi işlemlerde zarara uğramasın. Çiftçi örgütleri, güvenilir ürün alıcılarının belirlenmesi ve ürün satış sözleşmelerinin hukuki zeminde düzenlenmesi için üreticilere yardımcı olabilmelidir.

- Ürün işleme tesisleri ve ihracat firmaları, bitkisel ürünün izlenebilirliğini gösteren etiket/barkod sistemini güvenilir bir şekilde oluşturmalıdır. Böylece ihracata yönelik resmi denetim ve belge hazırlığı sürecinde, bazı denetimler koşulları belirlenerek firma güvencesi şartıyla kaldırılabilir. Örneğin; ürün izlenebilirliği yanında geçmiş ihracatlarında yükümlülüklerini sorunsuzca yerine getiren firmalar, gıda analizi zorunluluğundan muaf tutulabilir. Denetim ve belge hazırlığında görevli resmi personel sayısı özellikle ihracatın yoğun olduğu dönemlerde artırılmalıdır. Denetimler kapsamında yapılan ürün analizlerinin ücretleri ve ihracat maliyetlerinin azaltılması, ihracat yapan firmalar için gereklidir.

- Bitkisel ürünlerin katma değerini artırıcı işleme tesisleri yatırımları teşvik edilmelidir ki işlenmiş gıda ürünleri üretimi ve ihracatında artış olsun. Mevcut ürün işleyen tesislerin modernizasyonu için finansman desteği hızlı ve ekonomik olabilmelidir. Örneğin; kalkınma ajansları aracılığıyla yürütülen yatırım desteklerinde bitkisel ürün işleme tesislerinin payı artırılabilir.

- Ürün işleme tesisleri ve ihracat firmalarının birbirlerine zarar verici rekabet davranışlarını engellemek için oda ve borsa yönetimlerince çalışmalar yapılmalıdır. Gerekli standartları sağlamayan ürünlerin işlenmesi ve ihracı engellenmeli örneğin erken hasat edilen ürünleri işleyen tesislere maddi tazminatlar uygulanmalıdır. Standartlara aykırılıktan dolayı ürünleri geri dönen ihracatçı firmaların kontrolleri daha sıkı yapılmalıdır.

- Ürün işleme tesisleri ve ihracat firmalarının nitelikli personel ihtiyacı, ayrıca yapılacak bir çalışma ile iş tanımları, iş gerekleri hazırlandıktan sonra personel seçimi ve personel eğitimiyle giderilebilir. İşletmelere belirli bir süre için insan kaynakları yönetiminin temel faaliyetleri konusunda uzman desteği ilgili kamu kurumlarınca verilebilir ya da işletmelere özel sektörden danışmanlık almaları halinde belirli oranda devlet desteği ödenebilir.

- Bitkisel ürünlerin birden çok ülkeye ihracı, oluşacak pazar daralmalarından olumsuz etkilenmeyi azaltacaktır. İhracata yönelik teşvik ve desteklerle hedef pazar yönlendirmesi yapılabilir. E-ticaret gibi farklı pazarlama kanalları da bitkisel ürün ihracatında dikkate alınmalıdır.

- Bitkisel üretim ve pazarlama faaliyetlerinin daha sağlıklı yürütülmesi için tarımsal bilgi sistemleri konusunda devlet kurumları, üreticiler ve örgütleri mevcut yapısal eksikliklerini belirleyip gidermelidir. Tarımsal bilgi sistemlerinin ortak kullanımı yönünde çalışmalar artırılmalıdır. Örneğin; GTHB tarafından yürütülen Çiftçi Kayıt Sistemi (ÇKS), yapısal eksikliklerini tamamlayan çiftçi örgütleri ile paylaşılabilir.

- Bitkisel ürünlerin ihracatına yönelik dış pazarlarda tanıtım çalışmaları artırılmalıdır. Örneğin; uluslararası fuar ve organizasyonlarda ürünlerin, firmaların yer alması fayda sağlayacaktır.

- Ürünlerin lojistik aşamasının maliyetlerini azaltmak için, gerekli belgelerin hazırlığı ve denetimler mümkün olduğunca önceden yaptırılmalı, karayolu yanında denizyolu olanakları değerlendirilmelidir.

- Bitkisel ürünler, yaş meyve sebze, kuru meyve, zeytin-zeytinyağı gibi ürün gruplarına göre sınıflandırılarak ihracat sorunları bölgesel düzeyde detaylı belirlenebilir, çözüm önerileri getirilebilir.

Belirlenen sorunlar ve çözümüne ilişkin öneriler, ihracatın değişik aşamalarında yer almakta ve birçok kurumu ilgilendirmektedir. Sorunların çözümü için, devlet kurumlarıyla birlikte üretici, ürün işleyen işletmeci, ihracatçı firma yetkilileri ve çalışanları koordinasyon halinde üzerine düşen sorumlulukları yerine getirmelidir.

KAYNAKLAR

AKBAY, C., CANDEMİR S. ve ORHAN E., (2005), “Türkiye’de Yaş Meyve ve Sebze Ürünleri Üretim ve Pazarlaması”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Fen ve Mühendislik Dergisi*, Cilt: 8, Sayı: 2, sayfa: 96-107.

ATEŞOĞLU, İ., (2003), *Türkiye’nin İhracatında Marka İmajının Etkisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.

AY, S., (2009), “Süs Bitkileri İhracatı, Sorunları ve Çözüm Önerileri: Yalova Ölçeğinde Bir Araştırma”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 3, sayfa: 423-443.

GÜLTEKİN, S., (2010), “Tarımsal Ticarete Teknik Engeller, Sağlık, Bitki Sağlığı Önlemleri ve Standartlar”, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 2, sayfa: 30-44.

KARA, M., ve COŞKUN A., (2012), “E-Dış Ticarete Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Gıda Sektörü Örneği”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı: 33, sayfa: 183-192.

KARAFAKİOĞLU, M., (2010), *Uluslararası Pazarlama Yönetimi*, İstanbul: Beta Basım A.Ş.

KARASAR, N., (2005), *Araştırmalarda Rapor Hazırlama*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.

KESKİN, G., KOŞAN A.K. ve AYIK Y.Z., (2009), “Bölgesel Gelişme Aracı Olarak Kobi’ler ve İhracat Sorunları (Erzurum’da Bir Araştırma)”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 13, Sayı: 2, sayfa: 279-290.

SEYİDOĞLU, H., (2003), *Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama*, İstanbul: Güzem Can Yayınları.

OECD (2011), *Türkiye’de Tarımsal Politika Reformlarının Değerlendirilmesi*, sayfa: 111,117.

ÖZCAN, H. A., *Dünden Bugüne Dış Ticaretimizdeki Gelişmeler* <http://web.sakarya.edu.tr/~kaymakci/makale/dundenbugune.pdf>, 10 Şubat 2013.

URL 1, Ekonomi Bakanlığı, *İthalat ve İhracatta Yapılan Kontroller ve Düzenlenen Sertifikalar* 2013, <http://www.ekonomi.gov.tr/avrupabirligi/index.cfm?sayfa=6700A68E-D8D3-8566-452000735FE177D1> , 12 Şubat 2013.

URL 2, Ekonomi Bakanlığı, *Sektör Raporları Kuru Üzüm, İhracat Genel Müdürlüğü* 2012, http://www.ibp.gov.tr/pg/sektorpdf/tarim/kuru_uzum_2012.pdf , 13 Mart 2013.

URL 3, Ekonomi Bakanlığı, *Sektör Raporları Yaş Meyve ve Sebze Sektörü, İhracat Genel Müdürlüğü* 2012, http://www.ibp.gov.tr/pg/sektorpdf/tarim/tazemeyvesebze_2012.pdf , 14 Mart 2103.

URL 4, Ekonomi Bakanlığı, *İllere Göre İhracat 2013*, < <http://www.ekonomi.gov.tr/index.cfm?sayfa=7173D4A4-D8D3-8566-452001910DD1747A>> 14 Mart 2103.

URL 5, GTHB 2013, Bitki ve Bitkisel Ürünler Sınır Kontrol Daire Başkanlığı, http://www.gkgm.gov.tr/birim/bitki_sinir/bitki_sinir_main.html , 14 Mart 2103.

URL 6, GTHB *Manisa İl Müdürlüğü Verileri Brifing Raporu*, 2012, 15 Mart 2013.

URL 7, GTHB, Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı, *Bitkisel Üretim Genel Müdürlüğü Faaliyetleri, 2013*, http://www.bugem.gov.tr/bilgi_veri.aspx , 15 Mart 2103.

URL 8, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Dokuzuncu Kalkınma Planı Bitkisel Üretim Özel Komisyonu Raporu 2007-2013*, Ankara, 2007, sayfa: 31.

URL 9, TÜİK Tarım İstatistikleri Özeti 2010, Ankara, 2012, sayfa: 1, 88, 90.

URL 10, TÜİK *Seçilmiş Göstergelerle Manisa 2011*, Ankara, 2012, sayfa: 93,94,116-130.

URL 11, TÜİK *Haber Bülteni, Şubat 2013*, Sayı 13448, < <http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=13448>> , 16 Mart 2103.

URL 12, Türkiye İhracatçılar Meclisi, *2013 İhracat Rakamları*, < <http://www.tim.org.tr/tr/ihracat-ihracat-rakamlari-tablolar.html>> , 22 Mart 2103.

URL 13, 5488 Sayılı Tarım Kanunu 2006, <<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/04/20060425-1.htm>> , 10 Şubat 2013.

URL 14, 5996 Sayılı Kanun 2010, *Veteriner Hizmetleri, Bitki Sağlığı, Gıda ve Yem Kanunu*, < <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/06/20100613-12.htm>> , 10 Mart 2103.

URL 15, <http://tuikapp.tuik.gov.tr>, *Dış Ticaret İstatistikleri*, <<http://tuikapp.tuik.gov.tr>> , 10 Mart 2013.

URL 16, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/disticaretapp/>, *İl ve ISIC Sınıflamasına Göre Dış Ticaret*, <http://rapor.tuik.gov.tr/reports/rwservlet?disticaretdb2=&report=IHT0195.RDF&p_bolum=1&p_kod=1&p_il=45&p_parm1=&p_bolum=1&p_yil=2012&p_kod1=1&p_kod2=4&p_dil=1&desformat=html&ENVID=disticaretEnv>, 04.10.2013.

URL 17, TÜİK Temel İstatistikler 2012, <<http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist>>, 10 Eylül 2013.

URL 18, Türkiye İhracatçılar Meclisi, *2012 İhracat Rakamları*, <http://www.tim.org.tr/files/downloads/rakamlar/2012/aralik/aralik_%202012_ih_racat_rakamlari.xls>, 15 Eylül 2013.

URL 19, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, *Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018*, 6 Temmuz 2013 gün ve 28699 sayılı Resmi Gazete <<http://www.resmigazete.gov.tr/default.aspx#>>, 4.10.2013.